

Töihin vaikka omaksi tappioksi

AAMULEHDEN "TYÖTTÖMÄN SIVUN"
JULKISUUS KRIITTISEN DISKURSSIANALYYSIN
KOHTENA

Teesi, jota haluan aluksi maistella ja jonka lopuksi tahdon kumota, kuuluu seuraavasti: *Anna marginaalille puhevaltaa, niin se marginalisoi itse itsensä.* Esimerkkinä käytän Aamulehden *Työttömän sivua*, joka lamatragedian murheellisimmassa näytöksessä eli vuonna 1993 astui lavalle retorisia kysymyksiä asetellen:

Miksi työttömyydestä pitäisi aina puhua työssä käyvien näkökulmasta? Miksi työttömyys on julkisessa sanassa aina poikkeustilanne? Miksei työttömien näkökulma saa omaa foorumiaan? (14.2.93)

Työttömyysasioista puhuvat julkisuudessa lähinnä muut paitsi työttömät itse. 1990-luvun laman aikana Aamulehden "Työttömän sivu" nosti työttömät julkisuuteen ja piti työttömyysasioita esillä melkein kahden vuoden ajan. Sivun antoi työttömille ja työttömien yhdistyksille tilaa kertoa pyrkimyksistään, mutta rajasi itsensä politiikan ja talouselämän ulkopuolelle. Artikkelissa tarkastellaan sivun tuottamaa työttömyyskuvaa sekä arvioidaan sitä, millä tavalla työttömyysdiskurssi hakeutuu ideologisille laduille. Lisäksi mietitään journalismin mahdollisuuksia horjuttaa puhekäytäntöjä, joihin tukeutumalla marginaaliryhmä tulee helposti syrjäyttäneeksi itsensä julkisuudessa.

Työttömän sivu oli kahden Aamulehden toimittajan eli Antero Korhosen ja Seppo Rothin hanke. Jokaisella sivulla logon vieressä kerrottiin toimittajien yhteystiedot. Sivun järjesti puhelinpäivystyksiä, joissa lehden lukijat saattoivat antaa palautetta lukemistaan jutuista ja kertoa toiveistaan sivun sisällöksi.

Sivu näytti kääntävän lähdekäytäntöjä päälaelleen nostamalla työttömät julkisuuteen. Taloudellisen vallan edustajat sekä työnantajat jäivät tai jätettiin pois sen kummemmin asiaa pohtimatta.

Tieten tahtoen sivu rajasi itsensä poliittisen päätöksenteon ja keskustelun ulkopuolelle.

Olemme tosin päättäneet, että *Työttömän sivulla* emme ministereitä hauku. Mutta emme heitä myöskään kehu. Itse asiassa olemme päättäneet, ettemme mainitse heitä ollenkaan. Keskitymme käytännöllisempiin asioihin. (29.9.93)

Aamulehti julkaisi tavanomaisia työttömyysuutisia edelleen muilla osastoillaan. *Työttömän sivu* oli tarkasti rajattu julkisuustila Aamulehden sunnuntailiitteessä, missä se ilmestyi vajaan kahden vuoden ajan (helmikuusta 1993 tammikuuhun 1995) kaiken kaikkiaan 53 kertaa, 290 jutun verran.

Työttömät normaalijournalismissa

Avasrepliikillään *Työttömän sivu* tuli harjoittaneeksi kritiikkiä, jonka ytimenä on huoli journalismin kyvyttömyydestä kuulla kaikkien ääniä. Tiivistettynä kritiikin

voi esittää toisinkin päin: uutisjournalismi toisintaa hallitsevien organisaatioiden hierarkian eli viranomaisilla ja paljon valtaa omaavilla lähteillä on etusija (Kunelius 1996, 268).

Työttömät ovat malliesimerkki ryhmästä, jonka edustaman asian yhteiskunnallisen merkityksen kaikki tunnustavat, mutta joka itse pääsee harvoin lähteeksi asiaa käsittelevissä uutisissa. Työttömien näkymättömyys mediassa on osa yleisempää sosiaaliturvan alaan liittyvien asioiden uutisointikäytäntöä.

Työnjako sosiaaliturvauutisten lähteiden välillä on melkoisen selvä. Poliittinen päätöksenteko ja hallinto dominoi uutisten sisältöä. Poliittinen elämä näyttyy päätösten lähteenä ('supply') mutta poliittisten päätösten vaikutukset ('impact') jäävät pimentoon, eli asioita tarkastellaan poliittisina reaktioina eikä niinkään sosiaalisina seuraamuksina. Painostus- ja intressiryhmiä toimittajat käyttävät lähinnä asiantuntijakommenttien saamiseksi hallinnon aloitteisiin. Ryhmät osoittavat virallisen totuuden epäjohdonmukaisuuksia ja tarjoavat reaktioita hallinnon esityksiin eli niitä voi käyttää jutun tasapainottamiseksi. Ne toimivat oikotienä politiikan vaikutusten puolelle ja siten entisestään eristävät journalistit "kentältä". (Golding & Middleton 1982, 114-23)

Suomalaisen työttömyysjournalismin analyysit painottavat eritoten poliittisen elämän merkitystä. Tietolähteinä esiintyy lähes pelkästään työvoimaviranomaisia, muita valtionhallinnon edustajia tai taloudellisen vallan haltijoita. Työttömät pääsevät julkisuuteen satunnaisesti irtisanomisuutisissa ja silloinkin viralliset lähteet saanevat faktat, kun taas työttömät kuvailevat tunnelmiaan. Työttömän julkinen kuva muodostuu lähinnä viranomaisten ja muiden ulkopuolisten tahojen arvioista. Julkisuudessa vallitseva käsitys työttömyydestä on, että jos hyväkin työntekijä voidaan irtisanoa, niin työttömyyden pitkittyminen on jo työttömän omaa syytä. Yksittäistä ihmistä työttömyyden arvioidaan passivoivan ja masentavan sekä aiheuttavan työttömälle inhimillistä hätää. (Karsikko 1990; Aalto 1982; Elfvengren 1983)

Työttömän sivun journalistiset esitystavat

Työttömän sivu haastoi tavanomaisen työttömyysuutisoinnin esittämällä tärkeänä pitämänsä asiat toisin kuin kovan uutisen genreen kiteytyvässä uutisjournalismissa tai sensaatiojournalismissa. Tarkastelin *Työttömän sivun* esitystapoja Kuneliuksen (1996, 260-303) tavoin sisällön, kielenkäytön, rakenteen ja kerronnan ulottuvuuksissa. Joka kantilta katsottuna *Työttömän sivu* tuotti esittämilleen asioille tärkeyttä asettumalla työttömien kanssa perheen tai pienyhteisön kaltaiseen hitsau-

tuneeseen yhteyteen, ”samalle puolelle”.

Sivu käsitteli pääsisältönään työttömien arkea. Se rakensi lukijoihinsa sisäpiiri-suhteen, jota vahvistettiin tekemällä joistakin jutuista sellaisia, että niiden käsittäminen aiempia *Työttömän sivuja* lukematta olisi vaatinut pientä vaivannäköä, tai sillä tavalla, että juttujen välitön konteksti eli *Työttömän sivu* selitti perusasiat. Sisäpiirin toimijana *Työttömän sivu* teki tulkintaa työttömyystilanteesta ja kyseenalaisti toimittajan äänellä lainpykälien tai viranomaisten toiminnan. Kielenkäytöllisesti otettiin vapauksia arvottaa ja värittää raportoituja tilanteita ikään kuin joukon jäsenenä. Sivun osallisuutta työttömyystilanteeseen luotiin kertomalla työttömistä sellaisia asioita, joita kukaan ei voi väittää tietävänsä muuten kuin oman kokemuksensa perusteella. Toisaalta sivu yritti luoda puhuttavaa myös sellaisille toimijoille, joilla ei normaalein uutiskriteerein mitattuna olisi minkäänlaisia uutisarvoa, ja teki tiettäväksi, että työttömät ovat yhtä kiintoisia kuin heidän puhumansa asiat. Usein sivu esitti asioita toimittajan ja lähteen välisenä dialogina, mikä helpotti nimenomaan asiasisällöltään köykäisten aiheiden lehteen pääsyä. Vuoropuhelu myös nosti työttömiä toimittajan kanssa tasa-arvoiseksi keskustelukumppaniksi.

Työttömän sivun toimijat ja aiheet

Etäältä tarkasteltuna *Työttömän sivu* näytti kääntävän lähteiden prosentuaaliset suhteet nurin, sillä työttömät olivat pääasiallisena toimijana yli puolessa sivun jutuista.¹ Toimijoita lähempää tutkiskellen kävi kuitenkin ilmi, että merkittävä osa työttömistä oli järjestötoimintaan osallistuvia ihmisiä. Yhdistystoimintaan osallistuvat työttömät olivat lähteenä yli kolmasosassa kaikista jutuista. Näin nähtynä *Työttömän sivun* lähdestrategia ei ollutkaan kovin kumouksellinen, vaan noudatti pikemminkin Goldingin ja Middletonin huomiota sosiaaliturvan normaalilähteistä – sivu vain laskeutui lähdehierarkian rappusia yhden pykälän alemmaksi. Vaikutuskin oli kuin Goldingin ja Middletonin nimeämä: sidosryhmättömät työttömät jäivät edelleen syrjään julkisuudesta – he esiintyivät päähenkilöinä yhtä paljon kuin viranomaisetkin eli 13% jutuista. (Taulukko 1)

Toimija	prosenttia	juttua
yhdistys	36	109
työtön	13	39
viranomainen	13	38
projekti / muu järjestö	11	32
työllistynyt työtön	6	17
työttömän sivu	5	15
tutkimus / media	5	14
muu	9	26
<i>Kaikki yhteensä</i>	<i>100%</i>	<i>290</i>

Taulukko 1: Työttömän sivun toimijat

Työttömän sivu puntaroi tukien ja verojen määrätymisperusteita ja käsitteli perusteellisesti työllistymisen esteitä ja työllistymismahdollisuuksia. Samoin ilmoitusluontoiset asiat kuten tiedot tapahtumista, kurseista sekä yhdistysten toiminnasta julkaistiin uskollisesti. (Taulukko 2)

Aihe	prosenttia	juttua
työllistyminen	20	58
yhdistystoiminta	20	57
tuet / verot	18	52
tapahtumat	15	43
kurssi / harrastus	11	33
selviytyminen	10	29
muu	6	18
<i>Kaikki yhteensä</i>	<i>100%</i>	<i>290</i>

Taulukko 2: Työttömän sivun aiheet

Sivu täyttikin palvelufunktiona komeasti, mutta samalla puheenaiheet osoitivat kullekin työttömyyden toimijataholle oman lokeronsa. Yhdistystyöttömien esiintyminen oli puhetta kurseista, yksittäisistä tapahtumista, harrastuksista ja toiminnasta (86% puheesta). Yksittäisten työttömien kontrolle lankesi puhe henkisesti tai taloudellisesta selviytymisestä, tuki/veroasioista sekä työnsaannista (84%). Viranomaiset puhuessaan työttömyyden pelisäännöistä eli tuki/veroasioista ja työllistymisestä (79%) olivat yhdistyksiä enemmän samalla areenalla yksittäisten työttömien kanssa. Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta työllistyneet esiintyivät julkisuudessa puhuen tuoreesta työpaikastaan. (Taulukko 3)

	yhdistys	työtön	viran- omainen	projekti / muu järjestö	työllistynyt työtön	työttömän sivu	tutkimus / media	muu
työllistyminen	5	15	32	34	94	7	0	27
yhdistystoiminta	50	3	0	3	0	0	0	4
tuet / verot	5	41	47	9	6	40	0	12
tapahtumat	22	3	3	25	0	0	14	27
kurssi / harrastus	14	10	13	16	0	0	21	6
selviytyminen	5	28	0	9	0	0	36	19
muu	1	0	5	3	0	53	29	8
<i>Yhteensä (juttua)</i>	<i>100% (109)</i>	<i>100% (39)</i>	<i>100% (38)</i>	<i>100% (32)</i>	<i>100% (17)</i>	<i>100% (15)</i>	<i>100% (14)</i>	<i>100% (26)</i>

Taulukko 3: Toimijoiden prosentuaalinen osuus aiheittain.

Määrällisen erittelyn perusteella *Työttömän sivulle* kutsutulla työttömällä oli mahdollisuus tulla julkisesti esille joko 1) harrastuneena järjestöaktiivina, 2) kertoamaan omasta henkisestä tai taloudellisesta selviytymisestään sekä tukien/verojen määräytymisestä tai 3) keksiä työmaa ja tulla kertomaan työnsaannistaan. Tässä näyttäisivät olevan ne sosiaalisesti hyväksytyt roolit, joissa työttömät uskaltavat julkisuuteen. Havainto herättääkin jatkokysymyksiä siitä, millaisin ehdoin näitä julkisia hahmoja tuotetaan, ja onko työttömän julkinen esiintymisreperтуаari todella näin kapea? Voisiko työttömän julkinen esiintyminen olla toisenlaista? Löytääkseni vastauksia näihin kysymyksiin tarkastelin *Työttömän sivua* diskurssianalyysin keinoin.

Laadullisen analyysin metodi ja aineisto

Diskurssin voi määritellä järjestelmäksi, joka tuottaa objektinsa historiallisista ja keskenään toisinaan ristiriitaisista aineksista, johon kytkeytyy erilaisia instituutioiden ja valtarakenteiden käytäntöjä, ja jossa puhujilla ja toimijoilla on erilaisia kompetensseja ja inkompetensseja. Valtonen (1998) sanoo diskurssianalyysin pureutuvan vakiintuneisiin puhetapoihin: ”siihen miten vakio puhujat esittelevät vakioaiheita vakioisin käytännöin.” Diskurssianalyysia koskeva puhe on jo itsessään sangen vakioista, enkä näe tarpeelliseksi sitä tässä toistaa. Käytin *Työttömän sivun* analysoimiseksi kriittistä diskurssianalyysia, jonka metodi on esitetty lukuisissa lähteissä (esim. Parker 1992, Suoninen 1993, Väliverronen 1993, Kunelius 1996, Rantanen 1997).

Valitsin diskurssianalyysin kohteeksi koko *Työttömän sivun* julkisuuden välttääkseni pienemmästä otannasta johtuvat analyysin vinoutumat. Kun sivu oli jo kerran rajattu kokonaisuus, en halunnut yrittää sitä keinotekoisesti lisätä rajata. Halusin myös seistä vakaalla pohjalla tehdessäni päätelmiä: nyt voin ainakin itseni vakuuttaa siitä, että jotkut elementit toistumistaan toistuvat jutuissa, kun toiset taas loistavat poissaolollaan. Käytännössä itsensä vakuuttaminen tarkoittaa sitä, että jokainen juttu on luettava kymmeniä kertoja monesta eri näkökulmasta. Alustavia näkökulmia valitessa kevyehkö määrällinen erittely oli isoksi avuksi, sillä se näytti *Työttömän sivun* diskurssista jo jonkunlaisen kangastuksen. Seuraavissa luvuissa esittelen *Työttömän sivulta* löytämäni diskurssit kuvailemalla niitä sivuilta poimitujen esimerkkien avulla. Tarkempi kokonaisanalyysi on esitetty pro gradukseni (Vehkalahti 2000).

Työttömyysdiskurssin kehys

Hahmotan työttömyysdiskurssin tilametaforan avulla, vaikka en tarkoitaakaan, että työttömyys ”todella” olisi tila: puheissa työttömyys esiintyy yhtä aikaa sekä tilana, toimintana tilassa että tilassa harjoitetun toiminnan ehtoina. Tila on myös kätevä malli siinä mielessä, että diskurssit voi ehkä helpommin mieltää hahmottamalla ne puheavaruudeksi (esim. Alasuutari 1996) tai ”paradoksaaliseksi tilaksi” (esim. Koivisto & Suikkanen 1992). Työttömyysdiskurssin tilallinen hahmotus viittaa myös *Työttömän sivun* kattamaan julkisuuden tonttiin. Näissä tilallisissa hahmoissa pätevät ne lainalaisuudet, mitä kognitiivinen metaforateoria (esim. Lakoff & Johnson 1980) on tilan metaforiikasta lausunut: lyhyesti sanottuna ylhäällä ja sisällä tavoitellut asiat, alhaalla ja ulkona hyljeksityt tai vieraat.

Työttömän sivulla esitetyissä puheenvuoroissa työttömyys merkitsee rajuilman, kulkutaudin tai luonnonmullistuksen kaltaista poikkeustilaa, josta on kaikin keinoin pyristeltävä pois: *Viialassa raivoaa Hämeen työvoimapiiriin toiseksi pahin työttömyys* (6.12.93) tai *työttömyyden kurimuksen yli päässeet lapset ja nuoret ovat kestävää lajia* (1.5.94). Diskurssiivisesti tämä puhe normalisoi kapitalismin ikään kuin osaksi luonnon järjestystä, mistä darwinilaisen evoluution periaatteiden mukaisesti vain lajinsa parhaimmat, vahvimmat ja kelvoimmat yksilöt selviävät. Tällainen metaforiikka hukkaa tyystin sen ajatuksen, että työttömyys on poliittisista ja taloudellisista päätöksistä riippuva ja siis ihmisten hallittavissa oleva asia.

Työttömyystilan yläpuolella tavoiteltuna kohteena esiintyy työ, joka edustaa turvaa ja jatkuvuutta elämälle ja on kaikenlaisen tavoittelun ja kilpailun kohde. Työ on kuin turvallinen käytävä kaaottisen työttömyystilan yläpuolella: *Putoaminen työputken tarjoamasta turvallisesta päivärytmistä voi olla fyysisesti ja psyykkisesti*

rankka kokemus (25.7.93). Työ voidaan nähdä esimerkiksi aarteena: Työpaikat ovat kiven alla, mutta niitä on. Ne on kaivettava esiin ja siinä nämä projektit toimivat työkaluina, luonnehtii työllisyysprojektin johtaja. Työnhaku voi näyttäytyä riistan tai partnerin metsästyksenä: *Työhakemuksella houkutellaan työnantaja pauloi-hinsa (9.1.94)*. Tässäkin puheessa korostuu kilpailuasetelma, jossa työstä taisteleminen ja työn saaminen näyttäytyy ennen muuta kamppailuna toisia vastaan, eikä esimerkiksi yhteistyönä ja sopuisana haeskeluna. Työhaussa pärjäävät nopeimmat, röhkeimmät ja kauneimmat, mikä esitetään ja hyväksytään itsestäänselvyytenä. Työttömien keskinäistä solidaarisuutta korostetaan kyllä muissa toimissa, mutta ei työn etsinnässä.

Työttömyyspuhe noutaa esioletuksia kahdesta suuremmasta merkitysheistä, joita voi hyvällä syyllä kutsua hegemonisiksi diskursseiksi: niiden itsestäänselvyttä ei juuri kyseenalaisteta, vaan ne toimivat esitetyn puheen lähtökohtina.

Yhtäältä työttömyystilaa määrittää *kansallisvaltiodiskurssi*: työttömyystilan ulkorajat ovat Suomen rajat. Työttömyyspuhe olettaa jatkuvasti Suomen itsenäiseksi saarekkeeksi maailman tyrskyissä ja myrskyissä, ja pysähtyy Suomen rajoihin jopa silloin kun se on ne ylittävinään: *Olisipa 20 vuotta nuorempi. Reppu selkään ja Eurooppaan. Ei siinä tarvittaisi ETA-sopimuksia. (16.5.93)* Puheissa työttömyys oletetaan toistuvasti Suomen rajojen sisäiseksi ongelmaksi. Tämänkaltaiset lausumat tosin vaikuttavat enemmän imaginaarisilta pakoyrityksiltä kuin realistisilta työllistymispuheita. Ajatuksen ulapalle piirretään onnen kaukoranta, mutta ei pienintäkään purtta sinne pääsemiseksi.

Toisaalta työttömyystilassa oletetaan vallitsevan mikrotalouden lainalaisuudet. *Myös näkymättömän talouden diskurssi* toteutuu ennen muuta puheen ei-sanotussa. Työttömyyden ja makrotalouden välinen yhteys on täysin näkymätön, eli talousjärjestelmän kriisi ja sen yhteys työttömien elämäntilanteeseen jää piiloon. Työnantajien pudottaminen pois lähteiden joukosta vielä entisestään hämärtää työttömyyden ja talousjärjestelmän välistä yhteyttä. Työn yhteys kotitalouksien toimeentuloonkin on täysin hämärän peitossa. Työ näyttäytyy ensisijaisesti elämän sisältönä eikä esimerkiksi palkan lähteenä. 90-luvun talouslamasta ulottuu puheeseen asti yksi työttömälle annettu ominaisuus – köyhyys. Työttömyys ja köyhyys ovat toisiinsa miltei synonyymisessa suhteessa: *Tyylä on köyhän perusoikeus. Työttömällä ei yleensä ole herkkuihin varaa, mutta hänelläkin on juhhlansa. (6.6.93)*

Kaksi löytämäni puhetapaa ovatkin ensisijaisesti täydentämässä sitä johtopäätösten ketjua, mihin tämä (miltei) ilmaisematon puhe viittaa mutta ei yllä.

Oman aktiivisuuden diskurssi – työttömyyden pystyakseli

Oman aktiivisuuden diskurssia voi parhaiten hahmottaa käsittämällä se puheeksi työttömän suhteesta omaan toimintaansa ja toiminnan vaikutuksiin. Puhetapa asettaa työttömyystilan keskelle passiivisuuden ytimen – *mitään tekemättömyyden mustan aukon (5.9.93)* joka sijaitsee kotona *neljän seinän sisällä* (esim. 21.2.93). *Työttömän sivulla* muistetaan mainita kolmisenkymmentä kertaa, että neljän seinän sisälle ei sovi jäädä.

Aktiivisuuspuhe määrittää suotuisan toiminnan liikkeeksi passiivisuuden ytimestä kohti julkista toimintaa ja edelleen ylös ja ulos työttömyystilasta kohti työtä ja työllistymistä. Etäisyys passiivisuuden ytimestä määrittää aktiivisuusdiskurssin subjektiaseimat.

Kotiin jäävä nollalinjalainen on negatiivisten ja tyhjien ominaisuuksien yksilöimätön kantaja, kasvoton, nimetön, henkisesti huonovointinen ja näkymätön. *Monien liikkeellelähtöä tosin hillitsee pitkään jatkuneen työttömyyden tuoma apatia*

(6.4.94). Tämä puhe tulee kuin huomaamatta tehneeksi selväksi, että työssä oleva on aktiivinen ja tasapainoinen olento, joka saa tehdä joutoaikanaan mitä huvittaa, eikä siitä huolimatta sorru elon tiellä. Työtön *lorvii* (10.4.93) *nyyhöttää* (28.3.93) *käpertyy itseensä* (10.4.93) *jämähtää* (9.5.93) tai parhaimmillaankin vain *ravaa edestakaisin* (6.2.94) tai *mietiskelee, mitä ryhtyisi tekemään* (21.2.93).

Työhaluisen subjektiasema tuotetaan korostamalla oma-aloitteisuutta ja jopa rationaalisuuden tuolle puolen ulottuvaa työnteon autuutta: *töihin vaikka omaksi tappioksi* (28.3.93). Taikasana työhön pääsemiseksi on aktiivisuus: *työnhaussa on paljon omasta aktiivisuudesta kiinni [...] työnantajan voi vakuuttaa iloisuudellaan ja aktiivisuudellaan [...] reippaasti kun esittää asiansa niin kuulemma pääsee.* (9.5.93) Vallinneessa taloustilanteessa täsmälleen käänteinen ilmaisu olisi ollut realistisempi: työpaikan voi menettää myös aktiivinen ja innostunut. Voisi ajatella työhaluja esittävän julkisuudessa lähinnä sen takia, ettei kukaan erehtyisi luulemaan puhujaa nollalinjalaiseksi.

Aktivistin subjektiasema on oma-aloitteisen ja työhaluisen työttömän erikoistapaus, johon on liitetty ripaus kiinnostusta julkiseen toimintaan. Oman aktiivisuuden diskurssi ei tee tarkkaa jakoa työhaluisen ja aktivistin välille, vaan tulee rivien välistä ja pari kertaa suoraankin ehdottaneeksi, että työllistymisen ja yhdistystoiminnan välillä on jonkinlainen kohtalonyhteys. Aktivistin subjektiasemassa kristallisoituu diskurssin tuottama hyvä ja kaunis: *rajusti asuntovelkainen yksinhuoltaja pyörähtelee lenkkareissaan kepeästi paikasta toiseen vakuuttuneena siitä, että työttömien yhdistysten toiminnassa olisi vinkejä muillekin* (6.3.94).

Aktiivisuuspuheen olennainen elementti on korostaa työttömyystilassa tapahtuvan toiminnan omavalintaisuutta – työttömän itsensä varassa on se, minkälaisen suhteen hän työttömyystilan ulottuvuuksissa toimintaansa luo: *sinun on itse otettava asiat omiin käsiisi* (25.7.93). Tässä näkyy se, miten aktiivisuuspuhe yrittää vastata näkymättömän talouden diskurssin johtopäätöksiin. Kun talousviisaus on pelkistetty työttömän köyhyyden tasolle, on aivan loogista yrittää kannustaa työllistymiseen eli köyhyyden poistamiseen, vaikka työnsaanti vallitsevassa taloustilanteessa on käytännössä mahdotonta.

Symboliviidakkodiskurssi rajaa työttömyyttä ulkoa

Jos oman aktiivisuuden diskurssissa on tarjolla useita subjektiasemia, *symboliviidakkodiskurssissa* niitä on yksi. Työtön on uhri: *työviranomaisten tyrmäämä* (25.4.93), *runtattu ihminen* (23.5.93) tai *sorsittu* (30.5.93). *Työttömän sivulla* esitetty puhe määrittää kaiken toiminnan uloimmaksi kehykseksi sekavan pykälien, lakien, viranomaisten ja laintulkintojen viidakon, johon kansalainen sotkeutuu. Symboliviidakko siis määrittää työttömyystilan ulkorajoja sekä ympäriltä että päältä ja tunkeutuu syvälle työttömyystilaankin. Työ on jossakin viidakon ulko- ja yläpuolella.

Symboliviidakkodiskurssi määrittää lait ja laintulkinnat nimenomaan työnsaannin esteiksi ja työttömän laintulkintojen uhriksi. Samalla puhetapa lainaa virkakielen määrittelyjä tuottaessaan kuvan työttömästä sisäisillä ja ulkoisilla rajoilla määriteltynä oliona. Esimerkiksi Viialan työttömien puheenjohtaja on *500 päivän rajaa uhkaavasti lähestyvä järkäle* (6.6.94).

Toisaalta symboliviidakkodiskurssi asettaa aktiivisuusdiskurssin vaatimukset kyseenalaisiksi ehdottamalla toistuvasti, että toiminta kilpistyy erilaisiin virallisiin hankaluuksiin. Näin se murtaa perustaa aktiivisuusdiskurssin mahdollistamilta johtopäätöksiltä, joiden mukaan mikä tahansa toiminta on parempaa kuin passiivisuus. Symboliviidakkodiskurssi määrittää toimintaa nurinkurisesti oman aktiivisuuden diskurssiin verrattuna. Kun oman aktiivisuuden diskurssi asettaa toimin-

nalle nollakohdan, josta pois päin suuntautuva liike on aina suotuisaa ja omissa kässissä, symboliviidakkodiskurssi esittää toiminnan esteitä ja näyttää, että esteiden suuruus on viranomaisten hyvän- ja pahantahtoisuuden varassa. Samalla se tulee ehdottaneeksi, että julkinen valta ja viranomaiset eivät ratkaise vaan entisestään pahentavat työttömyysongelmaa. *Pykälien ansat paljastuvat yleensä vasta silloin, kun joku onneton niihin putoaa* (23.5.93).

Symboliviidakkodiskurssi onnistuu tuottamaan kuitenkin yhden hyvän. Diskurssi rajaa työttömyystilan siten, että privaatin sfäärissä sijaitsevan passiivisuuden ja työttömyystilan julkisilla ulkoreunoilla sijaitsevan pykäläviidakon väliin asettuu luontevasti julkinen yhdistystoiminta. Yhdistystoiminta esitetään toistuvasti symboliviidakosta vapaana alueena. *Tehdään kaikkea kaikesta kaikille, sääntöjä ei ole, rajoja ei ole, mutta rahaa ei käytetä missään vaiheessa*, kiteyttää hervantalaisen Nuukakerhon johtaja ajattelutavan ytimen. (7.3.93)

Näin symboliviidakkodiskurssi täydentää johtopäätösten ketjua, johon oman aktiivisuuden diskurssi työttömiä ajaa. Yhdistystoiminta näyttäytyy [mahdotto-man] työllistymisen ja privaatin pimeydessä tehdyn [laittoman] työn tai [hyljeksi-tyyn] vetelehtimisen ohella miltei ainoana mielekkäänä vaihtoehtona olla työtön.

Työttömyysdiskurssi on työnideologinen noidankehä

Sekä oman aktiivisuuden diskurssi että symboliviidakkodiskurssi ovat juurestaan toisiinsa artikuloituja eli aktiivisuuskurssin tuottama nollalinjalainen ja symboliviidakon tuottama uhri ovat käytännössä toistensa synonyymeja.

Aktiivisuuskurssi säilyttää työttömälle itselleen synyn ja vastuun siitä, onko hän aktiivinen työllistyjä tai yhdistysaktivisti vai passiivinen nollalinjalainen. Oma vastuu asettaa työttömän paradoksaaliseen valintatilanteeseen, josta ei pääse valitsemalla ulos. Jos työtön valitsee passiivisen nollalinjalaisuuden, hän on syyllinen omaan tilanteeseensa, koska ei edes yritä mitään tilanteensa kohentamiseksi. Jos työtön ryhtyy aktiiviseksi eli yrittää työllistyä tai toimii muuten, symboliviidakkodiskurssi palauttaa työttömän ruotuun tappamalla aktiivisuuden eli tuottamalla aktiivisuuden esteitä siten, että työtön määrityy jälleen uhriksi. Ja koska uhrius ja nollalinjalaisuus ovat toistensa synonyymeja, työtön on taas palannut lähtöpisteeseensä ja "omaa syytään".²

Sinänsä havainto oman aktiivisuuden ja symboliviidakon väliä oskilloivasta työttömyysdiskurssista ei ole kovinkaan yllättävä. Oman aktiivisuuden diskurssi hyökkää kohti esioletettua käsitystä työttömien passiivisuudesta, mikä pohjautuu varhaisen työttömyystutkimuksen lietsomaan perusmyyttiin. Samoin symboliviidakkodiskurssi perustuu myyttiin, jonka mukaan työtön on olosuhteiden uhri. (Kalela 1989, 209-10.) Olennaisempaa onkin kysyä, miksi kyseiset myytit hakevat esitetyn kaltaisen ilmiasun ja ketä työttömyysdiskurssi valtaistaa ja ketä lannistaa? Ketkä toisin sanoen hyötyvät moiseista työttömyyskuvasta?

Aktiivisuus antaa valtaa - vai valtakko aktivoi?

Työttömän sivu asettui työttömien puolelle, mutta itse asiassa sivu tuli asettuneeksi ennen kaikkea aktiivisten työttömien puolelle. Kun sivulta oli poliittinen ja taloudellinen puhe siivottu pois, parasta valuuttaa sivulle pääsemiseksi oli puhua aktiivisuudesta. Tällä tavalla *Työttömän sivu* kytki oman julkisuutensa ja aktiivisten työttömien julkisen toiminnan toisiinsa. Työttömien yhdistyksille avautui laava tie julkisuuteen, ja yhdistykset hyödynsivätkin tarjottua julkisuustilaa tehokkaasti. Si-

vulla esitetystä työttömyysdiskurssissa vahvoilla olivat sivua jo määrällisestikin yli-voimaisesti hallitsevat aktiivityöttömät, jotka pääsivät esille nimettyinä yksilöinä kuvineen. Järjestöjen kautta heillä oli sekä tiedotusresurssija että myönteistä merkityssisältöä tuotettavaksi julkisuuteen.

Rivityöttömän näkökulma jäi huomattavasti vähemmälle huomiolle aktiivisuuden ”hyvän kehän” takia. Yksittäisten työttömien osana olikin esiintyä työttömyyden negatiivisten määreiden kantajina. Vaikutusta ei varmaankaan tieten tah- toen aiottu, mutta aktiivisuutta korostamalla *Työttömän sivu* sulki passiiviset työt- tömät suosionsa piiristä.

Viranomaiskäytäntöjen ja muodollisuuksien näkeminen työttömiä alistavana ja uhraavana koneistona palveli kyllä sitä, että *Työttömän sivu* saavutti läheisemmän yhteyden johonkin osaan esittämiensä työttömien kokemusmaailmaa, mutta se merkitsi myös sitä, että työttömien ja viranomaistahon välinen yhteys jäi ohueksi. Pimettiin jäivät myös työttömien halut vaikuttaa poliittisesti näihin viranomais- käytäntöihin.

Voi myös arvella, että viranomaisia kohtaan vastahankainen strategia edelleen vaikeutti yksittäisten työttömien pääsyä julkisuuteen. Vaikka määrällisen tarkaste- lun nojalla (taulukko 3) voi väittää, että viranomaiset ja yksittäiset työttömät pu- huivat samoista aiheista, *Työttömän sivu* ei katsonut aiheelliseksi yhteyttä laventaa. Tämä antoi kuin sattumalta aktivisteille välineitä hallita julkisuutta – heillä oli esi- tettävänään ainakin jonkinlaisia aiheita julkisuuteen tuotavaksi. Jälkiviisaana voi- si sanoa, että *Työttömän sivu* olisi voinut yrittää järjestää kohtaamisia yksittäisten työttömien ja viranomaisten välille – vaikkapa aktivistien harrastustoiminnan ra- portoinnin kustannuksella. Työttömien ja viranomaisten kohtauspaikka olisi ollut molemmille puhujatahoille luonteva areena, jossa purnauksen ja valistuksen olisi voinut törmäyttää keskenään vähän samaan tapaan kuin MTV3:n Hannu Karpo, mutta vähäisemmällä päätöksellä ja keskusteluyhteyttä tavoitellen.

Yksi symboliividikurssin toistuvasti ehdottama tulkinta on, että viran- omaisten toiminta ja lait ovat omiaan heikentämään työttömien aktiivisuutta, kos- ka aktivoitumisyritykset törmäävät turhan usein lain rajoituksiin. Näin työttö- myyspuhe kuin huomaamatta tulee tarjonneeksi perusteita politiikalle, joka ajaa valtiollisen puuttumisen höllentämistä eli deregulaatiota. Johtopäätökset, joita uusliberaali työvoimapolitiikka tämänkaltaisesta puheesta vetää, vaikuttavat us- kottavilta vain sillä edellytyksellä, että kieltäytymällä kieltäydytään näkemästä niit- tä hegemonisia diskursseja, joiden varassa työttömyyspuhe on tuotettu.

Tärkeintä on ymmärtää se, miten itseään kannustava ja itseään ruokkiva käy- täntö työttömyysdiskurssi on. *Työttömän sivulla* esitetystä työttömyysdiskurssissa työ nousi kaiken tavoittelun kohteeksi ja työttömyys merkityksellistyi luonnon- mullistukseen verrattavaksi poikkeustilaksi, jossa pärjääminen oli ennen muuta it- sestä kiinni. Mainitunlainen käsitys työstä ja työttömyydestä oli yhteinen nimittä- jä, jonka välityksellä journalismi sai esitettävää ja toimijat puhuttavaa. Ei sitä kan- nattanut haastaa.

Ottakoon journalismi lusikan käteen

Jos tähän pysähtyisi, voisi teesin ”*Anna marginaalille puhevaltaa, niin se mar- ginalisoi itse itsensä*” ottaa todesta. Yritän kuitenkin etsiä muutamia kohtia, joiden perusteella teesin voisi toivoakseni hylätä. Kaikissa niissä korostuu journalismin vas- tuu omasta tontistaan, eli peräänkuulutan journalismin kriittisyyttä ja itsereflek- tiota sen suhteen, millaisten määritelmien varassa julkisuutta tuotetaan ja millä eh- doilla eri tahot julkisuuteen tulevat.

Ensinnäkin asiaa voi tarkastella toimijoiden määrällisen edustavuuden kautta. Minkään erityisryhmän – sen enempää työttömien, maahanmuuttajien kuin vanhusenkaan – päästäminen julkisuuteen ei vielä ratkaise julkisuudessa syrjäytymisen ongelmaa, mikäli jätetään huomioimatta ne kontekstit, joissa toimijat elävät. Pelkkä marginaaliryhmän määrällinen edustavuus ei toisin sanoen riitä. Vaikka *Työttömän sivulta* oli siivottu pois häiritsevä poliittinen blokki, sen vaikutukset työttömien elämään olivat yhä olemassa, ja osaltaan työttömien esiintyminen julkisuudessa muuttui varjonyrkkeilyksi valtiota, poliittisia päättäjiä ja hallintoviranomaisia vastaan. Työnantajien pudottaminen pois lähteiden joukosta vaikutti samankaltaisesti: puheissa tanssittiin oletettujen työpaikkojen ympärillä kuin tango lattialla ilman partneria. Kun työttömät paljolti eristettiin muista työttömyyteen vaikuttavista tahoista, niin kukin päätyi esittämään sitä, missä koki olevansa eniten omillaan. Kun vielä politiikan puhuminen sivulla oli kielletty, oli veräjä julkisuuteen melko ahdas. Oletettavasti *Työttömän sivu* olisi mielellään antanut enemmän palstatilaa muillekin kuin järjestöaktiiveille, mutta yksittäisiltä työttömiltä kenties puuttui tolkullinen sanottava. Pelkkänä KELA:n mannekiinina tuskin kovin moni haluaa esiintyä. Niinpä julkisuustilan valtasivat aktiiviset työttömät.

Voisi ajatella, että journalismin ja journalistien vastuulla on järjestää ja rakentaa puhetilanteita, joissa marginaali ei pääse marginalisoimaan itseään. Yksi ratkaisu voi olla erilaisten järjestyksen asettamista törmäyskurssille (vrt. Kunelius 1999). Esimerkiksi *Työttömän sivulla* olisi voitu asettaa työttömien arkikokemus ja erilaisten käytäntöjen toteuttajien – poliitikkojen ja virkamiesten – arkikokemus rinnan ja vastakkain. Oletettavasti ”hyvän työttömän” esittämisen asemesta huolta oltaisiin kannettu enemmän siitä, miten omat argumentit purevat ja meneekö oman kokemuksen rydyttämä puhe perille vastapuolelle, ja oletettavasti myös nyt vaiti olleet olisivat kernaammin osallistuneet julkisuuteen.

Myös diskurssianalyysi tarjoaa välineitä työttömyysjournalismin avartamiseksi. Sekä työn että työttömyyden käsittämistapoja voi huojuttaa jo ymmärrys käsitysten historiallisesta perustasta. Työn konstruktio sellaiseksi kuin sen nyt tunnemme, on prosessi, jonka suuntaan on vahvasti vaikuttanut tuotantotavan muutos säännelystä merkantilismista kapitalismiin (Leimu 1998). Nykyisten suomalaisten työ-käsitysten ideologista perustaa on myös kartoitettu (esim. Aho 1988; Kortteinen 1992; Rantanen 1997). Käsitteet työstä on kytketty niin olemuksellisesti suomalaisuuteen ja sen eettisiin ja moraalisiin koodeihin, että nuo käsitteet ovat muotoutuneet osaksi arkijärkeämme. Tuntuu oikealta ja kohtuulliselta hahmottaa työtä ja työttömyyttä edellä mainituin tavoin, ja puhettavat tuntuvat kumpuavan omasta itsestä, vaikka niiden perusta on historiallinen ja kietoutunut tuotantotavallisten intressien kudelmaan.

Otollinen paikka yrittää diskursiivista muutosta olisi suistaa työ jalustalta, jonne se on nostettu. On nähdäkseni täysin mahdollista tuoda työttömyyspuheeseen elementtejä, jotka huojuttaisivat soveliasta käsitystä työstä elämän mielen ja sisällön antajana tai tavoittelun ja kilpailun kohteena. Samalla tavalla myös työttömyyskäsityksiä voi arvioida uudelleen. Ainakin työttömyyden ymmärtäminen työn tavoin etiikan ja moraalien pelikenttänä on vahingollista ja näkyville kannattaisi nostaa muitakin elementtejä kuin yksilön kunnollisuus ja kunnottomuus. Esimerkiksi *Työttömän sivun* puhetavoissa kaikuu ”torjutun paluu”: työttömyysdiskurssi tulee torjunnoillaan viittilöineeksi laiskan ja passiivisen työttömän varjomaisen hahmon, jota kukin työtön puhuja yrittää kaikin keinoin paeta. Ja laiskan varjo seuraa, minne ikinä työtön astuu.

Olisi huojutettava myös sitä hegemonista kehystä, missä työttömyysdiskurssia tuotetaan. Tämä tarkoittaisi sitä, että kansallisvaltiokritiikki ja talousjärjestelmän kritiikki pitäisi nostaa näkyvämmiin esille arkiuutisiin. Voi kysyä, palveleeko ke-

tään esimerkiksi työttömyysuutinen, jossa kiistettäisiin "Suomen" itsestäänselvyys? Silti juuri tällaisia juttuja pitäisi tehdä, koska markkinat ja jotkut poliittiset tahdot kiistävät "Suomea" kaiken aikaa. Myös talousjärjestelmän itsestään selvää luonnonlakaisuutta pitäisi kyseenalaistaa ja [nyt miltei näkymätöntä] talousdiskurssia laventaa jos työttömyyden julkista kuvaa haluttaisiin muuttaa. Paitsi työttömille, myös "markkinavoimille" pitäisi antaa kasvot.

Lisää mahdollisia subjektiasemia voi etsiä myös peilailemalla osadiskursseja toisiaan vasten. Tällä tavalla ainakin symboliviidakkodiskurssiin voisi spekuloida aktiivisuuskurssin työhaluista vastaavan osallistumishaluisen subjektiaseman, samoin aktivistin subjektiasemaa voisi symboliviidakkodiskurssin puolella vastata poliittisen kansalaisen subjektiasema. Tämä olisi harmoniassa sen pyrkimyksen suhteen, että kansallisvaltioidiskurssia yritettäisiin kammata kansalaisyhteiskunnallisen diskurssin suuntaan. Myös näkymättömän talouden diskurssin köyhän rinnalla näkisi mieluusti muita asemia, vaikkapa kuluttajan tai asiakkaan: kun muutoinkin näitä asemia ollaan joka paikkaan tarjoamassa (vrt. Alasuutari 1996) niin miksei työttömyyspuheeseenkin?

Myös vanhoille naamoille voi yrittää antaa uutta puhuttavaa, eli toisin sanoen työttömyysdiskurssin mahdollistamia subjektiasemia on kyseenalaistettava. Esimerkiksi määrälliseen erittelyyn tukeutuen (taulukko 3) voi kysyä, mihin itsestäänselvyyksiin perustuu se, että työttömyyttä sivuavat puheenvuorot jakautuvat näinkin selvästi eri toimijatahoille. Samoin voi ihmetellä sitä, että jotkut puheenaiheet ja jotkut toimijat eivät kerta kaikkiaan mahdu samaan juttuun. Selkein esimerkki on työllistyneen työttömän kapea puheala: melkein kaikki jutut käsittelevät vain tuoreen työpaikan auvoa, eikä työllistyneellä ole juuri muuta virkaa kuin hehkua onnesta. Sama huomio käy tietysti toisinkin päin, sillä ei kai missään liene kuultettu, että viranomaisten kuuluu julkisuudessa esittää faktoja ja vaieta tunteistaan? Ainakin vaihtoehtoista journalismia voi vaatia loikkaamaan tällaisten normaalijournalismin geneeristen esteiden yli.

Jos puhetilanteisiin ei puututa, työttömien yksinään julkisuudessa esittämä puhe loihitii diskursiivisen noidankehän, josta ei pääse ulos. Vaikka lähtökohtaisesti kieltäydyttäisiin käsittelemästä työtöntä syyllisenä omaan tilanteensa, diskurssien tasolla jonkinlaisena puhetapojen toimintalogiikkana syyllisyys tulee rivien välistä väkisin läpi. Toisin sanoen "soveliaan työttömyyspuheen" kielellä on mahdollista puhua vain siitä, kuinka aktiivinen kukin on ja kuinka paljon haluaa työtä. Tätä me muut työttömiltä odotamme, mutta työttömän itsensä ongelmat eivät tällaisesta puheesta juuri miksikään muutu. Työttömyys kantaa mukanaan ideologisia merkityksiä ja lähtökohtaisia oletuksia, joita sekä tutkijoiden että journalistien pitäisi tehdä näkyviksi ja horjuttaa. Muuten puhe kiertelee ja kaartelee vaiettuina asioita ja jää pyörimään niiden ympärille. Sokeri vajoaa pohjalle, ellei tarpeeksi hämmennetä.

Viitteet

- 1 Tein Työttömän sivusta määrällisen erittelyn, jonka luokat muovasin käymällä aineiston läpi kolmeen kertaan, joiltakin osin useamminkin. Luokat muodostin kirjaamalla kunkin jutun toimijat ja aiheet taulukkolaskentaohjelman soluihin. Esimerkiksi toimijaluokkia oli ensimmäisessä vaiheessa yli sata. Toisessa vaiheessa ryhmittelin toimijoista viereiseen sarakkeeseen hieman karkeamman luokkajaon, mikä supisti luokkien määrän parhimmeneen. Ryhmittelin nämä luokat vielä kolmannen kerran uuteen sarakkeeseen päätyen kahdeksaan luokkaan. Koska päättelyketjuni näkyi taulukon edellisillä sarakkeilla, pystyin vielä muuttamaan lopullista luokittelua. Esimerkiksi 30.5.93 julkaistun jutun toimija päättyi lopulliseen luokkaansa tällä tavalla:

vaihe 1	vaihe 2	vaihe 3
työvoimaneuvoja	työvoimatoimisto	viranomainen

Enimmäkseen jutuissa käsiteltiin yhtä ensisijaiseksi asetettua toimijaa, johon myös otsikko viittasi ja joka mainittiin jutussa ensimmäisenä. Epäselvissä tapauksissa valitsin eniten jutussa käsitellyn toimijan.

Tämäntapaisessa erittelyssä on etuna ainakin se, että luokat nousevat aineistosta, eikä niin päin, että aineisto pakotetaan johonkin ennalta laadittuun raamiin. Lisäksi luokittelu pysyy ”elävänä”, eikä hukkaa ainaakaan niin totaalaisesti luokitellessa syntyviä vaikutelmia, kuin mitä pelkkä numerakoodeihin turvautuva luokittelu tekisi. Näin tehtyä määrällistä analyysia voi siten pitää tienviittana sille, mitä polkuja pitkin tarkemmassa laadullisessa erittelyssä olisi edettävä.

- 2 Tällaisten tilanteiden purkuapua tarjoaa esimerkiksi Hellsten & Renvall (1996), joka käsittelee journalismin luomia paradoksaalisia tilanteita ja niiden ylläpitämiä ”kaksoisdoksia”, eli viestintätilanteita, joissa ihminen pakotetaan alati valitsemaan, astuako ojaan vai allikkoon.

Kirjallisuus

- Aalto, Jyrki (1982)
”Mikä on tunnettua, ei ole vielä tiedostettua” eli työttömyyttä koskeva kirjoittelu Aamulehdessä, Helsingin Sanomissa ja Kansan Uutisissa 1974, 1978 ja 1981. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Aho, Simo (1988)
Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja ”työyhteiskunnan kriisistä.” Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Alasuutari, Pertti (1996)
Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Tampere: Vastapaino.
- Elfvengren, Heidi (1983)
Sosiaalipoliittisen kirjoittelun tasot työväenlehdissä – arkiajattelu vs. tieteellinen ajattelu. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Golding, Peter & Middleton, Sue (1982)
images of Welfare. Press and Public Attitudes to Poverty. Oxford: Martin Robertson.
- Hellsten, Iina & Renvall, Mika (1996)
Puhutaanko politiikkaa vai ollaanko hiijaa? Tiedotustutkimus 19:3, 44-53.
- Kalela, Jorma (1989)
Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa. Helsinki: Työvoimaministeriö. Valtion painatuskeskus.
- Karsikko, Raisa (1990)
Mistä töitä Suomussalmen sahalle? Työttömyysuusiointi palkkatyön ideologian pönkittäjänä. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Koivisto, Juha & Suikkanen, Risto (1992)
Paroni Münchausenin perilliset paradoksaalisissa tilassa. Teoksessa Malmberg, Tarmo & Mehtonen, Lauri (toim.) Kanssakäymisiä: Juhlakirja Veikko Pietilälle. Tampereen yliopisto: Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 3, 73-112.
- Kortteinen, Matti (1992)
Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. 2. painos. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kunelius, Risto (1996)
The News, Textually Speaking. Writings on News Journalism and Journalism Research. Acta Universitatis Tamperensis ser. A, vol. 520.
- Kunelius, Risto (1999)
Journalismi keskustelun tiellä. Tiedotustutkimus 22:3, 42-59.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980)
Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
- Leimu, Heikki (1998)
Työmarkkinat ja työttömyys. Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Matkaopas yhteiskunnan tutkimiseen. Tampere: Vastapaino, 81-100.
- Parker, Ian (1992)
Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology. London: Routledge.
- Rantanen, Päivi (1997)
Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 690. Helsinki: SKS.
- Suoninen, Eero (1993)
Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskursianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 48-74.
- Valtonen, Sanna (1998)
Hyvä, paha media. Diskursianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Kantola, Anu, Moring, Inka & Välvärrönen, Esa (toim.) Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 93-121.
- Vehkalahti, Pertti (2000)
Töihin vaikka omaksi tappioksi. Aamulehden ”Työttömän sivun” julkisuus kriittisen diskursianalyysin kohteena. Ideologialle herkistetty tulkinta. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin pro gradu -tutkielma.
- Välvärrönen, Esa (1993)
Diskurssien verkossa. Joukkoviestimet, julkisuus ja valta. Tiedotustutkimus 16:1, 22-34.